

*Душан Достанић**

Институт за политичке студије, Београд

СОЦИЈАЛИЗАМ И ДИСКРИМИНАЦИЈА: ПИКЕТИ О РАСИЗМУ

Пикети, Тома. 2023. *Сагледати размере расизма, победити дискриминацију*, Нови Сад – Београд: Академска књига – Институт за филозофију и друштвену теорију, 68 стр.

Тома Пикети (*Thomas Piketty*) спада међу најпознатије ауторе данашњице. Светску популарност стекао је књигом *Капитал у XXI веку*, која је преведена и у Србији. Иако су критичари приметили да је Пикети статистичке податке кориговао тако да се уклопе у његову теорију о растућем јазу између богатих и сиромашних то није наштетилу његовом угледу. И у осталим академским и публицистичким радовима Пикети наставља да се бави питањима неједнакости и капитала. У својој последњој књизи која се у Француској појавила 2022. године он прелази на тему расизма и дискриминације.

Већ почетна теза могла би се сматрати спорном. Наиме, Пикети сматра да у Европи, Сједињеним Државама, Индији и Бразилу влада како он каже десничарска хистерија и опседнутост идентитетом, те да у Француској „трибуни са деснице” шире мржњу према имигрантима и „теорије завере”. Затим додатно пооштрава ствари када истиче да је ксенофобно расположење слично ономе између два светска рата. Штавише, испада да су и политичари из центра, па и поједини са левике, прихватили десничарску реторику (8). Читалац би могао стећи утисак да је на делу некаква глобална десна инвазија и да су пред тим таласом само релативно ретки успели да сачувају хладну главу. Пикети, наравно, не може порицати

* Имејл адреса: dusan.dostanic@ips.ac.rs; ORCID: 0000-0003-1602-8684.

да је у његовој земљи последњих година дошло до огромног раста муслиманске популације и брзог прилива људи из страног културног круга, као ни то да је страх од цихадистичког тероризма у контексту напада 2015-2016. сасвим легитиман. Међутим, то није оно што њега брине, него наводна идентитетска хистеричка, недефинисана ксенофобија или једноставније речено десница која се противи насилним културним променама. Тако су већ на првих пар страна књиге терористи представљени као сићушна мањина, а муслимански верници, и истраживачи дискриминације или колонијалне историје стварна жртва неподношљивог стања у друштву. „Уместо да се колективна интелигенција упрегне у циљу разумевања нечувених и сложених друштвено-историјских процеса, што раде управо истраживачи у друштвеним наукама, тоне се у кратковиду логику жртвеног јарца” (7). Аутора не занимају узроци неуспеха интеграције, већ сву пажњу усмерава на десницу, која се схвата као опасност и то гора од реално постојећег исламског тероризма. Невоља је, дакле, у томе што ни њему није стало до разумевања сложених процеса, колико до политичке полемике са противницима које унапред отписује као ксенофобе и ширитеље мржње.

И ту се већ долази на споран терен, јер Пикети не може да објасни како је могуће да у наводно безнадежно ксенофобном и колонизаторском контексту Европе долази до пораста стране популације, као и до цихадистичких напада, док са друге стране нема никаквих назнака хришћанског, или десничарског тероризма, као ни атентата на муслимане или на „научнике који се баве дискриминацијом”. Статистике које говоре о повећаном борју запаљених цркава у Европи, порасту криминала или паду јавне безбедности аутор такође не узима у разматрање. Још мање је јасно како се то наводно опасно скретање удесно читавог политичког спектра манифестује, нити зашто би такво осцилирање било само по себи лоше, осим ако се одредницама лево и десно не придаје и вредносно значење где се десница унапред изједначава са лошим, док левица вечито задржава ореол моралне исправности. Уопште, демократија подразумева такмичење различитих опција, те у складу са тим у њену дефиницију спада и неизвесност исхода. Није најјасније ни шта тачно аутор подразумева под идентитетском хистеричком и ксенофобијом. Уколико се под идентитетом мисли на повезаност са културним и историјским коренима заједнице остаје нејасно шта је

ту проблематично и шта у томе Пикетију тако силно смета. Најпосле, није ли чвршће везивање за колективни идентитет и наслеђе сасвим нормално и очекивано у време радикалног реконфигурације етничке слике Европе? Свакако, могућа је и другачија дефиниција, али о томе можемо само да нагађамо, јер се она у књизи не може пронаћи. На концу и десници упућена оптужба за „опседнутост идентитетом” је више него проблематична, будући да је управо левица кроз такозвану борбу за признање предуго инсистирала на политизацији идентитета, стварајући од расне и религијске припадности, односно од сексуалности политичка питања првог реда и средство у политичкој борби. Штавише, и сам Пикети говори о антидискриминативним политикама које такође нису ништа друго него питање идентитета и његова политизација. Зато невероватно звучи када аутор каже да неправде повезане са пореклом никада нису биле толико упадљиве, али да се о њима никада мање није говорило (9), иако понекада изгледа да су дискриминација, расизам и потреба за већом инклузивношћу једине теме о којима се говори у Европи и то годинама. Већ на почетку књиге дијагноза стања је, чини се, сасвим погрешна. Укратко, Пикети полази од до крајности поједностављене слике стања у Европи (и не само Европи) у којој се унапред зна и тачно је разграничено ко је жртва, а ко злочинац, ко је на страни добра, а ко шири мржњу и „теорије завере”.

Када је утврдио да не постоји друштво имуно на расизам и дискриминацију, као ни савршен модел борбе против њих, те да ће то остати стална брига, Пикети себи даје задатак да помогне да се изнађе нови модел „француски и европски, транснационални и универзалистички – борбе против дискриминације, модел који поново поставља антидискриминативну политику у уопштенији оквир друштвене и економске политике са егалитарним и универзалним циљем, модел који у исто време прихвата реалност расизма и разних облика дискриминације и обезбеђује себи средства да их процени и исправи, а да тиме не зацементира идентитете, који су увек вишеструки и многоструки, непрекидно се редифинишу и реконструишу” (10). Тај свој модел Пикети поставља у шири контекст. Реч је о промовисању друштвене једнакости уопште, јер да би се смањиле неједнакости повезане са многоструким етничко-расним и националним пореклом, неопходно је обрушити се на неједнакости међу друштвеним класама у целини (11). Сведено на формулу, без класне правде не може бити расне правде. Ово

је Пикетију важно из три разлога: они који су дискриминисани и сами припадају нижим класама; ксенофобични дискурс није само културна ствар, већ део специфичног друштвено-економског контекста, а расизам је тотална друштвена чињеница која се храни економском неправдом; расне категорије су неодвојиве од процеса представљања и легитимације неједнакости између друштвених класа, односно оне су настале да оправдају хијерархијски поредак. По све три тачке могла би се водити расправа, с тим што се на првој оперише са бруталним поједностављењем ствари, будући да категорије нижих и виших класа нису етнички, односно религијски хомогене, тако да је читава конструкција везе између друштвено-економског и расног фактора изграђена на климавим основама. Поједностављено казано, Пикети говори о расизму и дискриминацији, али оно што заправо жели је егалитарно друштво или нека врста нове комунистичке утопије. Тако аутор на једном месту чак спомиње и „прерасподелу наслеђа” (23). Он већ на почетку ставља до знања да без укидања економских неједнакости, а то значи приватне својине и тржишне привреде нема ни борбе против расизма, јер су расне категорије увек „друштвено-расне категорије” (14). Стога се може закључити да је сва прича о расизму заправо заобилазни пут за завођење новог облика социјализма, при чему масе имиграната треба да одиграју улогу новог револуционарног субјекта. Будући да нема идеалног модела борбе против расизма, стиче се утисак да борба против дискриминације добија карактер „перманентне револуције”.

У складу са тим сасвим је очекивано када Пикети све досадашње антидискриминативне мере сматра недовољним, односно прикривеним одустајањем од „амбициозне егалитарне политике” (14). Уколико без класне не може бити ни расне правде, све мере борбе против дискриминације које се спроводе у оквиру онога што се назива класним друштвом остају тек на површини, неспособне да досегну до корена проблема. Тиме се легитимише потрага за новим и амбициознијим моделом. Како би показао да је расизам чврсто укореењен међу домаћим становништвом упркос свим државним политикама и кампањама аутор посеже за статистикама и не баш најсрећније одабраним примерима из средњег и универзитетског образовања о којима би се дало дискутовати. На том плану Пикетијеви предлози су несвакидашњи и свде се на идеју да се дискриминација победи тако што ће се

наставници распоређивати у школе у којима не желе да раде, а лошији универзитети добијати исто новца као и бољи, само да би се остварила потпуна једнакост. Како би се ове мере одразиле на квалитет образовања у целини је питање које планетарно познати аутор себи не поставља, будући да он систем образовања ни не посматра у функцији преношења знања, већ као средство за остварење опште и потпуне једнакости. Продукти тако замишљене, амбициозне егалитарне политике били би снижавање стандарда и пад изврности, а у оквиру незгодних последица предложених мера могао би се очекивати раст централизације, повећавање пореза и фактичког укидање локалних самоуправа, и све то да би се укинула неједнакост међу територијама. Ипак, о свему томе Пикети не расправља.

Аутор иде и даље тврдећи да једнакост у приступу образовању, јавним службама или праву на рад јесте неопходна, али не и довољна. Позивајући се на једну студију он настоји да докаже да постоји системска дискриминација према муслиманима, односно „непријатељство према њиховој религији” (25). Примери поново нису најсрећније изабрани. На пример, када каже да напомена о чланству у муслиманским извиђачима у молби за посао обара стопу одговора, док код католичких и протестантских извиђача повећава, Пикети сасвим не само да потпуно игнорише културну историју Француске и њено доминантно културно усмерење, него и целокупну друштвено-безбедносну климу у последњих двадесетак година. Такође, велико је питање какви би се резултати добили када би у молби за посао стајала напомена о чланству у десним омладинским организацијама, на пример омладини Националног окупљања. Не би било изненађење да би тај податак такође обарао стопу одговора, посебно у неким срединама, што би значајно уздрмало Пикетијево полазиште. Да ли би се онда могло говорити о дискриминацији људи конзервативног опредељења? Ипак, ни то, ни антибелачки расизам није оно што аутора интересује и он, по свој прилици, бира студије које му одговарају. Тако о расизму према белцима Пикети каже да „нема податке”, али „верује” да је он маргиналан, односно ограничен на одређена занимања и регионе. Уколико подаци не постоје, остаје непознато на чему ли се онда базира такво уверење. Немогуће је да су тако пажљивом аутору промакли све чешћи случајеви етнички мотивисаног насиља према аутохтоном становништву у Француској или слике свештеника и

наставника којима су одрублиене главе. Стиче се утисак да Пикети бира само оно што му одговара и налази оно што тражи. Такође, он је толико усредсређен на питање ислама да му испред носа промичу сасвим легитимна питања о непријатељству према староседеоцима до којих би могло доћи у будућности. Наиме, уколико је тачна његова прогноза да ће повећање стопе мешовитих бракова довести до тога да ће људи мешаног порекла постати већина за неколико генерација, поставља се логично питање ко ће тада бити дискриминисан? Уопште, у читавој књижици уочава се да Пикети своје податке првенствено узима из левичарских извора и од организација које се баве борбом против расизма (Синегалите, СОС расизам), а које тешко могу да се окарактеришу као непристрасне и објективне. Штавише, да би оправдале своје постојање њима је неопходно да откривају до сада непознате форме дискриминације.

У Пикетијеве предлоге спада и онај о оснивању Националног центра за праћење дискриминације. Овде је по среди даља бирократизација и израз потребе за сакупљањем најразличитијих података од предузећа. Циљ је да се расположиви подаци употребе у служби „истинске антидискриминативне политике, чврсте и одлучне, транспарентне и проверљиве, политике која укључује све актере (синдикате и послодавце, политичке покрете и грађанска удружења), што никада до сада није урађено онолико колико је потребно, без обзира на разматране националне моделе” (38). Изгледа да аутор не мисли ни на шта мање него на мобилизацију читавог друштва у правцу антидискриминативне политике, која је како смо видели неодвојива од изградње за успостављање утопијског, егалитарног друштва. У случају да подаци Центра покажу да су у неком предузећу слабије заступљени запослени одређеног порекла, предложени модел омогућује тужбе или санкције (35). Тиме се сфера привреде као и сфера образовања удаљава од свог примарног задатка и претвара у инструмент за промоцију идеологије једнакости.

Када се говори о расизму и дискриминацији логично се поставља питање и ко је дискриминисан, односно ко припада којој групи становника. Наиме, уколико се захтева одговарајућа заступљеност људи одређеног порекла, неопходни су и објективни критеријуми помоћу којих се може одредити порекло појединца. Пикети предлаже да се у формуларима Центра траже подаци о земљи рођења родитеља, сматрајући такву класификацију за бољу од оне засноване на осећају идентитета и етничко-расној припадности, те

да би она боље изразила разноликост и многострукоост порекла (45). Остаје отворена могућност да се иде и даље у том правцу, па да се траже подаци и о земљи рођења даљих предака. То указује на жељу да се круг потенцијалних жртава дискриминације прошири, али и на тежњу да се свако разликовање између сопственог и страног жигоше као ксенофобија и расизам, те на крају припреми терен за кретања становништва у ширем обиму.

Напоследку, Пикети сасвим оригинално захтева изумевање „нових облика верске неутралности”, јер ни на том пољу ниједна земља на свету није довољно неутрална (52). Стиче се утисак да неутралност за аутора значи дехристијанизацију, односно одвајање Француске од њене историје, наслеђа, културе и традиције. Тако он тражи да се државне субвенције претворе у „бон за удружени живот” „који би био исте вредности за све и свако би могао да га додели удружењу по свом избору (верском, културном, хуманитарном) без обзира на своје вредности и веровања” (55-56). У стварности то би значило много мање новца за хришћанске споменике културе, односно насилно кидање веза са сопственим историјским наслеђем. Они који би имали највеће користи од овог система су припадници нетрадиционалних заједница, а у првом реду растуће муслиманска популација. Одузимање позиције темељног идентификационог чиниоца и културне подлоге хришћанству у пракси представља фаворизовање неевропских религија, као и подстицај расту материјализма и синкретизма. Изгледа да уз егалитарну и верски неутралну фразеологију познати аутор заправо предлаже исламизацију Француске. Поред тога, Пикети не одговара на једно важно питање, а то је да ли би бон могао да се даје и десним, конзервативним организацијама, као што је на пример Академија кристијана? Ово није безначајно с обзиром да је он у књизи десницу означио као „сејаче мржње без решења које би било утемељено на ичем другом осим на насиљу”. Предрасуде и очигледна нетрпељивост према политичким неистомишљеницима доводе тиме аутора у незгодан положај да у име борбе против дискриминације не може а да не дискриминише традиционалисте, односно људе конзервативних схватања који желе да очувају културно наслеђе и идентитет Француске.

Аутор истиче да је амбиција његове књиге да покаже да је могуће дебатовати о питањима расизма (57). Није баш сасвим сигурно да ли је то тачно, јер су претпоставке од којих полази

већ и саме подложне дебати и спорењима. Стиче се утисак да аутору и није стало до тога да води дебату са неистомишљеницима (које је на почетку отписао као ксенофобе и расисте), већ једино у оквиру круга који дели врло сличне ставове, што и није друго до симулација дискусије. Неистомишљеници тако остају „сејачи мржње” и спочитава им се жеља за насиљем. Аутор на себе преузима и незахвалну улогу пророка када констатује да је такве свакако „прегазило време”, те да се треба припремити за „надоласећи свет” (59). Оно што мора доћи поистовећује се са сопственим жељама и пројекцијама, док свима другима остаје само да се помире са судбином и припреме за неизбежно. Такође, изгледа да је славни економиста и математичар жртва идеје о апсолутно инклузивној заједници која је по дефиницији немогућа. Он олако превиђа чињеницу да претерана интеграција свега што је страно – као нужна последица патолошке жеље за брисањем граница – дугорочно подразумева опадање сваког снажног идентификационог елемента и представља политички ризик, у свету који се све више дефинише крутошћу религијских, политичких и етничких идентитета. Способност за заједничко деловање и спремност да се лични циљеви подреде циљевима заједнице расте у мери у којој се други припадници заједнице опажају као слични и блиски, односно људи са којима се дели заједнички идентитет. Другим речима, Пикетијева борба против безобалног расизма и магловите дискриминације, односно у стварности против свести о колективном идентитету, нужно са собом носи и снажан негативни однос према сопственом, што у крајњем води ка продубљивању етничких и социјалних конфликта унутар заједнице, те коначно њеном распаду. Рекло би се да је и у овом случају сан о спуштању небеса на земљу представља сигуран пут у пакао.

Укратко речено, када се полази од спорних позиција и све смешта у унапред припремљен, до крајности поједностављен и вредносно оптерећен модел, јасно је да ће напослетку и предлози бити мањкави, посебно када се у обзир узму снажан идеолошки набој и стварни циљеви који се назире у позадини. У том погледу Пикетијева књижица не представља изузетак.

^{**} Овај рад је примљен 1. новембра 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 28. новембра 2025. године.